

## L'aportació de Joan Coromines a l'occità de la Vall d'Aran

### 1. PRESENTACIÓ

D'entrada, permeteu-me d'agrair a l'organització d'aquest cicle d'homenatge a Joan Coromines que hagi comptat amb mi per realitzar aquesta conferència. Ser avui aquí és tot un plaer. I ho és per diverses raons. Per començar, per poder retre homenatge a una de les figures més importants de la lingüística romànica de tots els temps, per no dir la que més. I, per continuar, per poder venir a parlar de dos elements amb els quals passo actualment bona part del temps. Per una banda, la llengua occitana, i concretament la seua versió geogràfica aranesa. Per una altra, els treballs de Joan Coromines sobre aquesta varietat lingüística.

### 2. L'OCCITÀ DE LA VALL D'ARAN EN L'OBRA COROMINIANA. REPÀS QUANTITATIU

Es podria pensar que l'occità, i específicament l'aranès, és en l'obra corominiàna un element de segona fila, secundari. Que Coromines va ocupar-se només tangencialment de la llengua d'oc, i encara de manera auxiliar per a l'estudi del català. Però el cert és que l'occità, sobretot a través de la modalitat geogràfica parlada a la Vall d'Aran, ocupa un lloc destacat en el conjunt de la producció d'aquell gran filòleg i lingüista català.

Existeix una —diguem-ne així— *obra aranesa* de Joan Coromines, una producció que se centra exclusivament en l'estudi i la descripció de la varietat lingüística parlada en aquella comarca occitana estatalment espanyola. Aquesta producció constitueix l'obertura i quasi la cloenda de la seua obra lingüística, obertura i cloenda que poden associar-se simbòlicament —malgrat que les dates no coincideixin de manera exacta— a les ascensions al Montardo, el gran tuc que vigila la localitat aranesa d'Arties, del filòleg català: la del jove lingüista, l'any 1926, i aquella «ascensió jubilar» (Coromines, 1983, p. 12) de cinquanta anys més tard.

El primer article científic publicat per Joan Coromines és precisament «Etimologies araneses», que va aparèixer en les pàgines del BDC l'any 1925: article de joventut, format per deu petits monogràfics lèxics, molts continguts dels quals seran modificats ulteriorment en d'altres treballs (per exemple, l'origen de l'adverbi *tiò*, que encara és interpretat com a *\*tu òc*, i no pas com un producte de *\*que òc*). Poc després vindrà la tesi doctoral, *Vocabulario aranés*, llegida el 1928 i publicada tres anys més tard, recerca en la qual ja s'avisava que la investigació sobre l'occità de la Vall d'Aran no s'havia d'aturar allí (Coromines, 1931, p. xv):

Mi intención es publicar dentro de poco una fonética y una morfología completas del aranés, en donde hallarán lugar adecuado todas estas palabras que, careciendo de interés lexicográfico, holgaban en un vocabulario.

S'anunciava ja un gran monogràfic sobre l'aranès, però aquest treball només arribarà sis dècades més tard. Després de la tesi doctoral, el juny de 1932, apareixerà el seu article a *La Publicitat* sobre la situació lingüística de la Vall d'Aran (Coromines, 1932), a pocs dies de distància de la conferència de Coromines al Centre Aranès de Barcelona. Cinc anys més tard, la ressenya de l'estudi de Gerhard Rohlfs (1935) sobre el gascó publicada a *Vox Romanica* (Coromines, 1937; reproduïda trenta-cinc anys després en el segon volum del recull *Tópica hespérica*) inclou nombrosos materials aranesos, i observacions sobre d'altres parlars de la zona sud-occidental d'Occitània. Coromines fa precisions sobre les etimologies del dialectòleg alemany i sobre fets dialectals de zones del Pirineu gascó. A les dades de Rohlfs, hi suma les seues informacions, ja que l'altre només tenia coneixement directe de l'aranès a través de la localitat baixaranesa de Canejan.<sup>1</sup>

L'any 1976 reapareix l'aranès en el segon volum del recull *Entre dos llenguatges*, que inclou l'article «Iniciació a l'estudi de l'aranès», de vint-i-tres pàgines, on Coromines amplia lleugerament la presentació de la seua tesi doctoral —ara en català— i recupera algunes de les observacions del seu article a *La Publicitat*. I és el 1990 que fa acte de presència el treball més notable de Coromines sobre l'aranès, el monumental *El parlar de la Vall d'Aran: Gramàtica, diccionari i estudis lexicals sobre el gascó* (Coromines, 1990), un monogràfic de gairebé vuit-centes pàgines que encara avui és l'estudi més extens i detallat que hi ha hagut mai sobre

1. Entre els punts d'enquesta de Rohlfs consta només aquesta població aranesa, la mateixa que en el seu article sobre lexicologia (Rohlfs, 1931). Tanmateix, va recollir una bona quantitat d'informacions en les zones situades just a l'altre costat de la frontera administrativa: Mèles, Hòs i Sent Biat. En aquell indret que alguns han anomenat *Vall d'Aran francesa* (de la qual Coromines sembla que no va tenir mai informacions directes), que constitueix la continuació natural de la conca de la Garona un cop passada la duana.

l'occità usat en administració espanyola i quasi que sobre qualsevol altre parlar gascó. És en aquest volum que s'amplia notablement la introducció lingüística de la tesi del filòleg català, tot i que no hi hagi les observacions sobre informants, localitats o bibliografia lingüística que feien acte de presència en la recerca doctoral o en l'article publicat a *Entre dos llenguatges*. La vintena de pàgines amb observacions centrades en la fonètica històrica de la tesi es converteixen en més de dues-centes cinquanta, dues-centes de les quals s'ocupen d'afers morfosintàctics (més morfologia que sintaxi, de fet). El vocabulari inicial, de poc més d'unes cent —espaïoses— pàgines, en té ara més de cinc-centes. L'espai i les informacions dedicats a cada forma i a cada fet lingüístic es multipliquen amb relació als treballs anteriors, doncs.

Fins aquí l'obra que es pot etiquetar d'*aranesa*, però no pas tota la contribució de Coromines a l'aranès. Perquè el cas és que, tot i que d'altres treballs no se centrin exclusivament en el gascó, la presència d'aquest dialecte occità —específicament de la varietat de la Vall d'Aran—, o fins i tot de modalitats d'altres zones del domini lingüístic, és, tot i que no constant, molt habitual. En la famosa descripció del parlar pallarès de Cardós i de la vall Ferrera (Coromines, 1936), els comentaris sobre l'aranès i el gascó en general són corrents, i les comparacions entre els dos parlars pirinencs (català i occità, pallarès i aranès) són gairebé perennes, fins al punt que certes entrades del glossari final de l'article poden ser extremament semblants —fins amb les mateixes referències bibliogràfiques i les mateixes informacions— a d'altres de la seua tesi doctoral. La comunicació al setè Congrés Internacional de Lingüística Romànica de Barcelona de 1953 (Coromines, 1955), que s'ocupava dels elements preromans de la toponímia catalana, conté informacions de gran importància per a l'estudi de la toponímia aranesa. Per a la de Munic, de 1958 (Coromines, 1960), també present en el recull *Estudis de toponímia catalana*, amb observacions sobre el substrat de tipus bascoide en el Pirenèu, es pot dir pràcticament el mateix.

Una bona colla de dades, informacions i comentaris sobre noms de lloc bearsesos fan acte de presència en l'article de 1972 publicat a *Fontes Linguae Vasconum* (Coromines, 1972a). L'article de 1973 «Du nouveau sur la toponymie occitane» (Coromines, 1973), publicat a *Beiträge zur Namenforschung*, s'ocupa de l'onomàstica de diverses zones del domini occità. I no falta informació relativa a la llengua occitana, i sobretot a l'aranès, en moltes altres publicacions de Joan Coromines. És molt abundant en el DECat i en els diccionaris etimològics espanyols, i apareix intermitentment en una bona quantitat d'articles. Ja sigui, per exemple, en tractar de la presència toponímica de la forma SAXU i els seus parents en l'article recollit en el segon volum dels *Estudis de toponímia catalana* (Coromines, 1959), en repassar els noms de la *lagartija* i el *lagarto* (Coromines, 1943a; reproduït a *Tòpica hispèrica*) o fins i tot en aquell «Dis Aup i Pirenèu» (Coromi-

nes, 1943b), de ressonàncies mistralenques en el títol, que, tot i que tindria teòricament com a interès inicial i principal el rètic, s'ocupa de nombroses formes gascones, algunes de les quals també araneses: *crasta* (mot estudiat per Millardet, 1918-1920b, per cert),<sup>2</sup> *arratja*, *pish*, *pòsa*, *celh*, *espòna*, *jan* (que és comengès, del costat mateix de la Vall d'Aran), el bearnès *grama*, *horqueta*, *bric*, *tiron* o fins els resultats toponímics amb *NAPINA* a la Vall d'Aran, posem per cas. En bona part dels *lleures* de Coromines (les lleis fonètiques fins llavors no observades, els comentaris de les gramàtiques històriques de Badia i Moll, les *Vides de sants*; reunits a Coromines, 1971), les referències a fets occitans eren quasi obligatòries, com n'eren ja sovint en comentar certs fets rossellonesos en qualsevol altre treball. I, d'una de les obres majors de Coromines, l'*Onomasticon Cataloniae*, ell mateix en va dir en el gran monogràfic aranès (Coromines, 1990, p. 55), encara amb la idea del repàs toponímic per zones geogràfiques, el següent: «aquest llibre es completa amb la secció de l'OC dedicada a la Vall (que serà una de les seccions més copioses)».<sup>3</sup>

Què és el que va portar el filòleg català a l'estudi de l'occità de la Vall d'Aran? Diríem ràpidament, i potser sense pensar-hi gaire, que la seua família materna gascona. Però Coromines mateix relativitza el factor familiar en l'entrada dedicada a la forma *vin* del seu gran monogràfic aranès, amb una nota que és en bona part autobiogràfica, on fa referència a la seua vinculació a la localitat gascona de Martres d'Arribèra, en l'actual departament d'Alta Garona (Coromines, 1990, p. 344):

He estat a Martres tres o quatre cops només, sempre poques hores, però c. 1930 encara hi vaig conversar en gascó amb la tia de la meua mare, germana del meu avi, que es deia Célestine com la meua mare: parlant ella, ja enllitada i inhàbil, en gascó comenger, i jo mig en aranès, mig en francès. Va morir poc després, i poc tracte havia tingut, la bona velleta, amb els meus. El meu avi Dominique (però a Girona firmava Domingo), es traslladà ja de jove a Girona, on es casà amb Maria Cibils de St. Feliu de Guíxols. Tots dos moriren el 1882 quan la meua mare Celestina només tenia quatre anys; i les seves germanes vuit i sis anys, totes tres foren educades per Ferriol Cibils, germà de la nostra àvia, i a casa d'ells no es va parlar mai altra cosa que català. Certament jo sabia ben poc

2. Vegeu algun comentari sobre Millardet a Coromines (1990, p. 42), a més del DECat (II, p. 775), llocs on no s'admet l'etimologia basada en *CRSTA* que proposava el lingüista occità partint d'informacions landeses. Sobre aquesta forma, *vid.* també DCEC (I, p. 818) i DCECH (II, p. 97-98). S'insisteix en la vinculació amb *CLAUSTRA*, encara, en algun altre indret, com Coromines (1972b, I, p. 282; 1943a, p. 18).

3. Aquest apunt es fa justament en l'encapçalament de la secció dedicada a allò que Coromines anomenava *fets de fonètica pregascona*, sobre els quals tornarem a incidir, i a partir dels quals fa remissió als «fets paral·lels de Pallars i Ribagorça» (ja *precatalans*, aquí) i als *Estudis de toponímia catalana*.

d'això quan em vaig posar el 1924 a estudiar l'aranès, per acabar fent-ne el tema de la tesi doctoral. ¿Hi ajudaria un instint atàvic? Fóra bastant pueril admetre-ho. Però ja no ho fóra reconèixer que l'estudi de l'aranès ajudà molt a encarrillar la meva formació de lingüista. I si jo no temés certa impietat envers la meva santa mare, ara que ja no li'n puc demanar llicència, ja hauria grafiat el meu segon nom com *Vinyaus* o *Vignaus*, abolint-hi la bàrbara i deformadora grafia franchimanda [sic] *Vigneaux*.

Relativitzat doncs el pes familiar, devien ser d'altres qüestions que devien portar Coromines a estudiar l'aranès. Si se sap que ja el jove lingüista va interessar-se en el trobador tolosà Bertrand de Falgar, són prou conegudes les seues estades a la Vall d'Aran durant els anys vint; i també que el seu pare, Pere Coromines, advocat de Productora, va rebre la invitació d'Emili Riu, de Les. A la iniciació en l'excursionisme de Joaquim Delseny, d'Arties, un dels seus informants aranesos, «gran ramader i ardit muntanyenc i caçador d'òssos» (Coromines, 1976-1977, II, p. 22), sumem-hi els estudis a Montpeller, amb Grammont i Millardet. Justament Grammont és l'autor d'una monografia sobre la metàtesi —fet que quasi l'obsessionava— a la vall veïna d'Aran, la de Luishon (Grammont, 1903-1905).<sup>4</sup> I Millardet, sense cap mena de dubte, és una de les figures més importants de la filologia gascona. A més d'autor d'aquell article que dibuixa la panoràmica de les investigacions sobre el gascó publicat a la RDR el 1909 (Millardet, 1909) o del que s'interessa —també— per les metàtesis de bategants a partir de la forma *crasta* (Millardet, 1918-1920b),<sup>5</sup> és també el responsable de treballs històrics i avui ja clàssics sobre el gascó occidental de les Lanes, els *Etudes de dialectologie landaise* (Millardet, 1910a) o el *Petit atlas d'une région des Landes* (Millardet, 1910b), a més d'altres treballs d'extensió ja més limitada (que Coromines també cita més d'un cop en els seus estudis) com el que fa referència al tancament d'una antiga [e] davant de certs grups consonàntics, publicat a la RLaR, «À propos de provençal *dins*» (Millardet, 1914), lectura obligada també per comprendre els tancaments idèntics als occitans que es donen en català.

4. L'article de Grammont parteix de les informacions de Sarrieu, que poc abans havia començat a publicar els seus articles monogràfics sobre la varietat lingüística de la vall de Luishon a la RLaR (Sarrieu, 1902, 1903, 1904, 1906). Grammont va inventariar una sèrie de fórmules amb l'objectiu de mostrar que la metàtesi en gascó seguia unes coordenades regulars, i el seu article ja és citat en la tesi doctoral corominiana en el moment de passar pel damunt dels fets metatètics en les bategants (Coromines, 1931, p. xiv).

5. Ja hi hem fet referència. Si en la tesi Coromines cita Grammont quan comenta breument la metàtesi de bategants, en el gran monogràfic aranès (Coromines, 1990, p. 41) es refereix també a Millardet, i tot i que citi un altre treball on també es fan observacions sobre aquell fenomen (Millardet, 1910a), potser volia referir-se més aviat a l'article sobre el gascó *crasta*, que —com s'ha vist— Coromines coneixia bé (Millardet, 1918-1920b).

La formació en un centre universitari occità devia ser la peça que faltava per acabar d'orientar Coromines cap a la investigació d'una varietat ultrapirinenca. O, si més no, perquè la investigació inicial ja devia estar prou clara, per acabar d'interessar Coromines per la llengua occitana més enllà d'una simple recerca de doctorat.

És clar que hi devia haver un factor que no devia ser només biogràfic, també: i cap aquí apunta la «formació de lingüista» a què es refereix Coromines. La Vall d'Aran havia de ser un terreny especialment seductor per al jove investigador, en ser una zona lingüísticament estratègica: amb el català i l'aragonès com a veïns meridionals, i el llenguadocià (la cosa més semblant al català que existeix) a poca distància, en la meitat oriental del veí departament d'Ariège. D'altra banda, en la seua etapa de formació Coromines ja devia adonar-se que el gascó, amb totes les seues particularitats, és una peça fonamental per a l'estudi de les antigues varietats lingüístiques pirinenques i peninsulars. Sense el gascó, de fet, resulten impensables les seues teoritzacions substratistes posteriors.

### 3. LA RECERCA LINGÜÍSTICA DE JOAN COROMINES A LA VALL D'ARAN

#### 3.1. *Materials orals*

Joan Coromines uneix, en el cas de la Vall d'Aran, un treball de camp que cal catalogar d'extraordinari, d'excepcional en quantitat, amb un coneixement profund de la bibliografia, especialitzada o no: des de les obres de referència de la lingüística occitana fins a les petites monografies locals, que evidencien la gran capacitat del filòleg català per gestionar una immensa quantitat de dades de treballs anteriors.

Coromines selecciona una sèrie de localitats distribuïdes per tot el territori comarcal, que han de servir-li de parlars tipus. Per cada terçó aranès, cada subcomarca tradicional de la Vall d'Aran, una o dues poblacions. A Lairissa Coromines va centrar-se sobretot en Vilamòs: «Em serví de patró per al parlar de Lairissa» (Coromines, 1976-1977, II, p. 24), a través de «el bon i vell inf. d'allí Lleó Aunòs (1930)» (Coromines, 1990, p. 435). A Marcatosa, Montcorbau: «Em serví de patró per al parlar del centre de la Vall» (Coromines, 1976-1977, II, p. 23), gràcies al buidatge dels materials del capellà i poeta Jusèp Condò.<sup>6</sup> A Castièro, Gausac, al costat de Vielha, i no pas la capital: «Lo he tomado de tipo para Castièro [sic]» (Coromines, 1931, p. xviii). A Naut Aran d'una banda Arties, amb Delseny, a qui ja hem citat: «vaig comptar amb un valuós col·laborador en la persona del meu vell amic Joaquim Delseny» (Coromines, 1976-1977, II, p. 22).

6. Més que de materials orals, per tant, bona part de les dades de Marcatosa són conseqüència de l'anàlisi i l'estudi dels materials escrits condonians.

També a Naut Aran, però ja a Pujòlo, Gessa: «Fou un dels meus centres bàsics d'informació, gràcies a l'amic Francesc Pont i Riu, que vivia a Arties» (Coromines, 1976-1977, II, p. 22). I al terçó dels Quate Lòcs, d'entrada, Bossòst:

D'enlloc tinc una informació, si no tan abundant, almenys tan curiosa i matissada, i no pas escassa, car d'ací era el meu informador més apassionat i amical, Hermenegild Escudé, home culte i no tan vell com la majoria dels qui m'informaren, però agut observador, amb grans dots lingüístics; home entusiasta de la seva terra, encara que hagués viatjat bastant.

Justament la dedicatòria del gran monogràfic aranès de Coromines és per a Escudèr, Pònt i Condò: els informants de Bossòst i Gessa, respectivament, i el poeta aranès del qual aprofità tantes dades. Les tres zones geogràfiques tradicionals de la Vall d'Aran, al cap i a la fi: part baixa, part alta i part central; Baish Aran, Naut Aran i Mijaran.

En la zona lateral i conservadora de la vall de Toran, encara, va ser «la família de Pau Romeva» (Coromines, 1976-1977, II, p. 25) qui va facilitar-li la informació corresponent a Canejan. Però és sobretot de Sant Joan de Toran, a través del vell Forquet, d'on Coromines va obtenir les dades més precioses sobre aquesta zona baixaranesa, tan marcada lingüísticament:

[...] fou el llogaret de *Sant Joann* [sic] *de Toran* el que em serví de centre màxim d'informació en aquesta zona dialectal [...]. D'allà em vaig endur, ja l'any 1924, grans paquets de notes, preses per mi de boca del vell S. Furquet, nascut el 1847, aranès de vella soca, enèrgic (encara havia caçat hercs) i vivacíssim, si bé va morir als pocs mesos. Les meves dades del baix-aranès vénen més que res d'aquesta font.

El fet de recollir informacions d'un parlant nascut en la primera meitat del segle XIX no pot ser etiquetat avui d'altra cosa que d'excepcional, sobretot tenint en compte que el parlant en qüestió pertanyia a una població que avui està des poblada i a una zona extremament conservadora.<sup>7</sup> Qualitativament, doncs, les informacions corominianes són d'una importància i d'un valor extraordinaris per a l'estudi i la descripció de l'aranès. I si això val per a les dades baixaraneses, també val per a les altaraneses, les de l'altra zona perifèrica, ja que Coromines va anar a trobar en la localitat d'Unha, al costat de Salardú, una informant que l'any 1931

7. A la vall del Toran, que té com a principal nucli Canejan, en l'època corominiana existien uns quants nuclis amb una població estable. Avui, però, no hi ha autòctons ni a Sant Joan de Toran (algun canejanès, a tot estirar) ni tampoc en la resta d'indrets, amb l'excepció de la capital municipal. Fa uns cinc anys quedava una única persona a Bordius, de poc més de seixanta anys i amb un aranès extremament conservador.



era «una anciana de 80 años que vive desde hace poco en Arties [sic]» (Coromines, 1990, p. XIX).

L'abundància de dades de certes poblacions, i les característiques de certs informants, d'edat avançada en la primera meitat del segle xx, contrasta amb poblacions en les quals Coromines teòricament només hi hauria recollit toponímia i poca cosa més: Garòs, Escunhau o Betren, Arròs, Es Bòrdes o Arró.<sup>8</sup> Però això torna a contrastar amb el que sovint es localitza en el diccionari del gran monogràfic aranès, on abunden les formes amb indicacions sobre més de vint poblacions.<sup>9</sup> Els esbossos d'enquesta dialectològica als quals fa referència Coromines en alguns d'aquests casos, doncs, no devien ser només esbossos. I quan deia que certs pobles només van ser objecte d'investigació toponímica, ell mateix devia treure importància a les seues pròpies informacions sobre la varietat local, per molt sorprenent que pugui semblar si hom es refia dels tòpics habituals.<sup>10</sup>

### 3.2. *Fonts escrites*

Entre les fonts escrites de Coromines per a l'estudi de l'aranès, i per extensió del conjunt de la llengua occitana, els treballs de Millardet i de Grammont no són res més que la punta d'un iceberg de dimensions prou notables. N'hi ha prou de repassar les pàgines del gran monogràfic aranès per comprovar que els treballs més diversos de la tradició lingüística gascona o occitana general treuen el cap un i altre cop —encara que sigui de manera irregular—, i serveixen al filòleg català per fer tota mena de consideracions sobre qualsevol racó de llengua occitana: apareixen Bourciez, Lanusse, Fleischer, Henschel, Lespy, Bouzet, Rohlf, Levy (sobretot el *Petit dictionnaire provençal-français*: Levy, 1909), el diccionari de Moureau, el de Mistral, el glossari de Cautarés de Meillon, les monografies de Cordier i Paret, el diccionari tolosà de Doujat i Visner, el treball dels Passy sobre la vall d'Aussau, el de Séguy sobre els noms botànics pirinencs, els atlas (l'ALF,

8. Sobre aquestes localitats, vegeu Coromines (1976-1977, II, p. 22-24). A Garòs «solament m'hi vaig deturar per recollir toponímia i un esbós d'enquesta dialectal». «A penes en vaig treure més que toponímia, igual que de *Betrenn* [sic]», diu d'Escunhau. Arròs només «em proporcionà gran cabal toponímic». D'Arró «només en vaig treure toponímia». I d'Es Bòrdes, n'apunta: «Més important per a l'estudi dels termes de pastors i bosquerols, que pel partit dialectal que en vaig treure».

9. Vegeu aquí mateix el cas del nom de la rosella, que comentem més endavant. O el del nom de la regalèssia de muntanya, a Coromines (1990, p. 349): un [bla'njew] «comprovat a 25 pobles, des de *Bt* i *Bo* fins a *Art*, *Ge*, *Uny*, *Sal*, *Tr* i *Bag*».

10. Sent justos, cal dir que sí que en alguns casos sembla que Coromines exporti a algunes localitats el que realment només devia sentir en d'altres, tot pensant que una o altra realització o forma devia ser general almenys en extenses zones del territori aranès. En el [bla'njew] de la nota anterior, per exemple, es fa difícil de creure que una realització com aquella pertanyi a tantes poblacions tenint en compte el que sentim avui a la Vall d'Aran. O les coses han canviat molt en poques dècades, o bé Coromines creia que allò era general sense tenir-ho comprovat a tot arreu.



l'ALG),<sup>11</sup> Wartburg,<sup>12</sup> o fins i tot el diccionari de Durrieux<sup>13</sup> i «el frívol llibret de Bec» (Coromines, 1990, p. 199), en referència a la investigació d'aquest lingüista gascó (Bec, 1968) sobre les varietats comengeses i coseraneses.<sup>14</sup>

De tot el llarg inventari cal destacar, per començar, els treballs de Luchaire. Ja en el seu primer article, Coromines (1925) feia referència a la presència de IPSU i IPSA en gascó, un dels afers que ja va tocar el fundador de la filologia gascona a partir de la recollecció i estudi de textos antics. Però és que Luchaire és el gran defensor de la vinculació de la varietat gascona de l'occità a un substrat de tipus bascoide en la tradició lingüística occitana. Al cap i a la fi, les teories substratistes corominianes no poden ser separades de les aportacions anteriors d'Achille Luchaire, enfrontat a les posicions escèptiques de Bladèr o de Paul Meyer.<sup>15</sup>

A banda del diccionari de Cénac-Moncaut (1863), que li serveix de manera recurrent per contrastar les formes araneses amb les de la plana (ja que aquell treball se centra en el departament del Gèrs), citem també el de Dupleich (1843), un inventari lèxic —amb algunes notes de tipus gramatical, per cert— de la zona de Sent Gaudenç, igualment vuitcentista, instrument per comparar les formes i solucions araneses amb les de la plana comengesa. Pel que sembla, aquell *instituteur*, Dupleich, l'objectiu del qual era que els seus joves estudiants accedissin a la llengua francesa amb un manual d'equivalències, podria haver estat professor d'algun dels familiars gascons de Joan Coromines, com comenta ell mateix en nota en l'entrada —ja citada— dedicada a *vin* del seu gran monogràfic sobre l'aranès (Coromines, 1990, p. 344):

Per un curiós atzar jo vaig trobar, fa uns trenta anys, en un llibreter de Tolosa i Montauban, el llibret de Dupleich (desconegut dels dialectòlegs, i àdhuc dels bibliògrafs): Dupleich, *Dictionnaire patois-français à l'usage de l'arrondissement*.

11. La presència de l'ALG és perenne en el gran monogràfic aranès en la secció dedicada al lèxic, el *diccionari*. Es pot dir sense matisos que Coromines va buidar carta per carta aquell atlas.

12. Justament al FEW s'inclouen informacions araneses de la tesi de Coromines.

13. Vegeu Coromines (1976-1977, II, p. 27), on es dediquen unes quantes línies a comentar aquest treball lexicogràfic, ple de calamitats en el nivell etimològic.

14. Precisament aquesta pàgina, on es fa referència al llibre de Bec a propòsit del *que* enunciatiu gascó, és un dels indrets on Coromines cita consecutivament la major part de les obres més clàssiques i conegudes que s'han ocupat d'aquesta partícula de valor estrictament sintàctic. Un exemple similar d'encadenament de referències (tot i que no sempre completes), per exemple, en comentar la forma *quiboish* (Coromines, 1990, p. 672): Krüger, Cénac-Moncaut, Paret, Meillon, Marsan, Mistral, Palay, l'ALG, el FEW, Dupleich... La gramàtica d'Alibèrt només apareix de manera molt puntual (Coromines, 1990, p. 537), com en els comentaris sobre la forma femenina *lheurador*. Pel que fa al diccionari, Coromines va directament fins a les fonts del codificador de la llengua occitana: al DECat és especialment present el diccionari llenguadocià de Vayssier, una relíquia, quan se citen formes occitanes.

15. Vegeu, a més de les obres clàssiques de Luchaire (1877, 1878, 1879, 1881), sobretot la ressenya de Meyer (1878).

[sic] *de Saint-Gaudens* [...]: «pour les demandes s'adresser à l'auteur, dans sa résidence à Martres-de-Rivière» c. 1825-1830. Dupleich, doncs, era mestre d'escola de Martres, on el meu avi, degué néixer alguns anys abans. Probablement, doncs, degué ser mestre d'escola del meu avi.

Coromines també buida els treballs de dimensions reduïdes d'autors aranesos. D'una banda els de Condò, com el vocabulari publicat al BDC l'any 1914 (Condò, 1914), el seu esbós inèdit de gramàtica o els qüestionaris —tampoc publicats— que el poeta de Montcorbau va enviar a la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans.<sup>16</sup> De l'altra, la conferència de Sandaran a Barcelona (Sandaran, 1913), d'un escàs valor lingüístic, on s'emparenten mots aranesos amb formes del basc o l'alemany sense cap tipus de rigor, però on s'inclouen certes informacions dialectològicament interessants per al parlar de la part baixa de la Vall d'Aran, ja que Sandaran és originari de Canejan.

D'una especial utilitat per a la recerca corominiana van ser les revistes editades per l'Escolo deras Pirenéos, fundada pel luixonès d'ascendència montalbanesa Bernard Sarrieu: *Era Bouts dera Mountanho* i l'*Armanac dera Mountanho*, que tenien la virtut de recollir composicions d'autors de diversos punts del Pirineu gascò —i fins de la plana o d'altres dominis dialectals— en grafia felibrenca —cosa especialment útil al dialectòleg, per ser una reproducció fidel de l'oralitat— tot indicant de manera sistemàtica la localitat de l'autor. És amb aquests textos que Coromines aconsegueix de donar informacions prou precises geogràficament de zones gascones de l'altre costat de la frontera, població a població, que superen en detall les de l'ALF, per exemple, ben abans de la realització de l'ALG.<sup>17</sup>

16. En la llista d'abreviatures de Coromines (1990) es donen algunes informacions sobre aquests dos últims documents: «QMC (= qüestionaris de Mn. Condò) que envià a la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, responent als qüestionaris (omplerts copiosament i amb gran estudi i intel·ligència) del projectat *Diccionari català de dialectes*, que preparava la S. F. Amb QRGA abreujó l'inèdit *Quatre regles de gramàtica aranesa*, útil esbós de gramàtica, de Mn. Condò, quasi només morfologia, del qual vaig treure còpia».

17. Tant en la tesi doctoral corominiana com en el petit article inclòs a *Entre dos llenguatges*, es fan alguns comentaris sobre les revistes sarrieuques. En la tesi (Coromines, 1931, p. XXI): «*Era Bouts dera Mountanho* [...]. Revista felibresca dirigida por B. Sarrieu, que publica textos en varios dialectos gascones de la región pirenaica, con indicación de la localidad cuyo lenguaje representa el autor y notación fonética bastante aproximada. Arm. dera M. [sic] *Armanac dera Mountanho*, publicado por la misma asociación. Los utilizo para la comparación lexicográfica». En l'altre indret (Coromines, 1976-1977, II, p. 26), amb elogi de Sarrieu, algunes observacions que no són del tot exactes (com el fet que *Era Bouts dera Mountanho* fos escrita íntegrament en occità) i certs comentaris no del tot precisos (com els que fan referència al tipus de grafia): «*Era Bouts dera Mountanho* [...]. Revista felibrenca dirigida i animada per Bernard Sarrieu, un dels filòlegs que més fonament han explorat les riqueses del gascò; encara que sempre resident a Luixon, era home de formació lingüística molt superior a la que això hauria fet esperar; observador fi, laboriós i ple d'entusiasme per a la seva llengua. La revista és preciosa perquè, escrita tota ella en gascò, publica textos en parlars gascons de tota la regiò pirinenca, en els

Però les fonts escrites de Coromines no s'aturen aquí. Sobretot per les pàgines del gran monogràfic aranès, es poden trobar referències a les obres més diverses: fins i tot de tipus històric, geogràfic o, encara, reculls documentals. Per tant, treballs com els de Reglá (1951), de Valls Taberner (1915-1920), de Comet (1929), posem per cas. Però també produccions de Julien Sacaze, de Maurice Gourdon o del felibrenc Raymond Lizop. Al costat, per exemple, dels costums de Sèish, editats per la Société Ariégeoise de Sciences, Lettres et Arts. Tot això combinat amb la guia de Soler i Santaló (1906), els limitats materials de l'article de Schädel (1908) sobre la frontera entre gascó i català o la investigació de Barnils (1914) sobre la fonètica canejanesa publicada al BDC. En el monogràfic de 1990 encara fan acte de presència els monogràfics pirinencs de Fritz Krüger publicats durant la segona meitat dels anys trenta o la investigació signada per Schmitt (1934) sobre la terminologia pastoral pirinenca. I, de tots els treballs lingüístics sobre l'aranès, són més aviat pocs aquells que falten en l'obra corominiana: a tot estirar, alguns treballs signats per alemanys durant els vuitanta, o —sobretot, malgrat que se'n citin d'altres produccions— l'ALVA de Griera (tot i el buidatge de l'ALC, on apareixien dues poblacions araneses: Vielha i Bossòst), atles ple de despropòsits i d'informacions quasi surrealistes.

#### 4. L'APORTACIÓ COROMINIANA A L'ESTUDI DE L'ARANÈS

El resultat d'una feina colossal és, en primera instància, una superació dels problemes i dels dèficits de les aportacions anteriors. Coromines s'adona de les incorreccions comeses pels treballs que el precedeixen, i fins apunta el motiu dels seus errors. Del vocabulari de la guia de Soler i Santaló, en el qual va basar-se en part Schädel per al seu article publicat a *Romania*, Coromines ja en diu:

Extranjero en el Valle, Soler cometió toda clase de errores en la transcripción de estas palabras, algunas de las cuales son puramente fantásticas (generalmente sacadas de la toponimia mal interpretada). El trabajo de Schädel, *La frontière entre le catalan et le gascon* [...] está hecho en gran parte a base de este vocabulario.<sup>18</sup>

---

quals Sarrieu tenia cura d'aplicar una grafia molt exacta i conseqüent, i de proveir-los d'utilíssimes glosses lexicals. Vaig treure'n molta informació comparativa per a l'estudi del vocabulari aranès. També de l'*Armanac dera Mountanho*, publicat com aquella per Sarrieu i per l'Escòlo dera Pirenèos [sic]».

18. Pràcticament el mateix en el segon volum de *Entre dos llenguatges* (Coromines, 1976-1977, vol. II, p. 28). És sabut, per cert, que Soler i Santaló i Schädel van coincidir a Vielha amb Alcover, en l'eixida pirinenca en què va ser acompanyat per aquest últim (Alcover, 1983, p. 64). Un exemple dels errors de Soler i Santaló en l'entrada *bò* del gran monogràfic aranès de Coromines (1990, p. 351), on es pot veure com l'excursionista català va confondre el nom del forat i el del bou a partir d'un topònim concret.

En el treball de 1990 són relativament habituals les referències a la qualitat deficient de l'enquesta de l'ALG a Casau, que es verifica tot llegint el que anota Séguy (1948) en el seu article sobre els noms botànics a la Vall d'Aran. Les dades de Casau de l'ALG provenen sobretot de les enquestes llampec que el dialectòleg occità va realitzar en aquesta població aranesa un cop li va ser possible de travessar la frontera política, amb uns informants que sovint no eren de la localitat.<sup>19</sup>

Coromines fins i tot fa comentaris sobre les informacions etimològiques del diccionari de Mistral, els continguts més febles —cal tenir en compte l'època, també— de l'obra lexicogràfica del gran poeta occità: «Les etimologies de Mistral sovint fan més por que goig, per més que el poeta —i al capdavant també el filòleg— comandin respecte» (Coromines, 1990, p. 629). Però qui s'emporta la pitjor part és, sense cap mena de dubte, Antoni Griera, les informacions del qual sobre l'aranès són sovint —eufemísticament— sorprenents, com hem dit. Sobre la forma *dent*, que seria femenina segons Griera, però que és realment masculina en l'occità de la Vall d'Aran, Coromines en comenta el següent: «Griera féu la trampa de canviar *ed den* en *era den* en la resposta de *Bt* (*ALCat* 617): trampa, però, traïda per l'oblit de canviar l'oclusiva en  $\delta$ ». Segurament que Griera no va canviar l'article, sinó que simplement va oblidar d'annotar-lo i va afegir-lo posteriorment, tot pensant que el mot aranès tenia el mateix gènere que l'homònim català, però Coromines ja s'adona que aquell *era* no podia ser oral, sinó conseqüència de la intervenció de l'autor de l'ALC.

Joan Coromines aconsegueix de fer de l'occità de la Vall d'Aran un cas gairebé únic en el conjunt del domini occità. Són molt poques les modalitats lingüístiques occitanes que han rebut una atenció comparable a la que ha rebut l'aranès, tant quantitativament com qualitativa. El seu interès prioritari és, de fet, i com era d'esperar, el lèxic. Però tampoc no cal menysvalorar l'aportació corominiana en l'àmbit de la fonètica històrica, la morfologia o fins i tot la lexicologia. La cinquantena de pàgines dedicades a la fonètica aranesa l'any 1990 —que són una ampliació del que ja apareixia en la tesi doctoral o en l'article de 1976— poden posar-se al costat del famós estudi de Millardet (1910a), ja citat, sobre la fonètica gascona. Tot i que la sintaxi no fos un dels punts en els quals Coromines parés més atenció, hi ha consideracions prou detallades i precises, per exemple, sobre fets com la presència o absència de plurals vocàlics segons l'ús adjectiu o substantiu de certes formes (*pècs* o *pègui*, *vielhs* o *vielhi*...). I la trentena de pàgines sobre

19. El principal informant de Séguy era el capellà de Casau, que era originari de Montcorbau, al terçó de Marcatosa. Però ja no és que les formes corresponents a Casau estiguin desubicades territorialment, sinó que poden arribar a consistir en mots o expressions que són quasi del tot estranyes en aranès: fins formes acatalanades o acastellanades gens corrents a la Vall d'Aran.

formació de mots són de consulta obligada, al costat de l'article de Rohlfs (1931) a la RLiR, en l'àmbit gascó.

Més que no pas la descripció gramatical, és la dialectologia —o directament la geolingüística, més aviat— l'espai en el qual Coromines fa la seua principal contribució al coneixement de l'aranès. Entre les primeres advertències de la tesi doctoral, de l'article de 1976 o del gran monogràfic aranès de 1990, ja consta el fet que l'occità, a la Vall d'Aran, no és uniforme. Coromines, d'entrada, delimita les diferències lingüístiques basades en l'eix diatòpic a l'interior de la Vall d'Aran, poble a poble, mot a mot, solució a solució. En l'àmbit lèxic, per exemple, precisa l'extensió de formes baixaraneses com *gimbre* (per *gimbro*), *casau* (per *uart*), *enclúsia* (per *enclusa*); d'altaraneses com *garrava* per *gardaua*; explica les oscil·lacions territorials entre *plea* i *plia*, *povilh* i *povin*, *puladèr* o *poladèr*, *tumenèja* i *humenèja* (el primer dels quals no té res a veure amb una aglutinació d'article definit), *càneb* i *canam*. En la morfosintaxi, comenta l'ús de formes plenes o reforçades en els pronoms àtons, posem per cas; l'article definit *er* o *eth*, els adverbis o preposicions *damont* o *dessús*, *dauath* o *dejós*, la postposició canejanesa de *òm*, l'ús de *èster* en tant que auxiliar mantingut en alguns punts conservadors...

Tot plegat, amb un gran detallisme i precisió, producte de l'abundància de dades recollides sobre el terreny a què ja hem fet referència. Entre els noms dels sedassos figuren més de mitja dotzena de formes, per exemple: *griba*, *prenh*, *prenha*, *porgador*, *passador*, *sedàs*, *querièth*. I el mateix en el nom del capgròs: *cabilac*, *cabilat*, *cabidornat*, *cabornat*, *cabornac*, *culhèr*, *lapasson*... Una de les millors mostres de màxima precisió i detallisme sobre una denominació concreta és el nom de la rosella (Coromines, 1990, p. 607):

Vaig comprovar les variants en què es presenta el mot; que, en resum, corresponen: *pasabét* a *Puj*, *pasauét* o *pansauét* a *Ctro*, *pasauét* entremig, i *pansebé* a *Mrc* i *Lair*. Aquest el compr. en 12 p. (des d'*Aes*, *Bo*, *Bns*, *Bgs* i *Vm* fins a *Btl* i *Vc*); *pansauét* a *Vie*, *Gc* i *Cu*; *pasauét* a *Btr*, *Esc* i *Clh*, *pasabét* a tots els p. de *Puj*. (set, des de *Gar* a *Tr*, *Sal*, *Uny*, *Bag* i *Mg*, si bé a *Art*, vacillen entre això i una forma on reapareix la terminació de *Mrc-Lair*: *pasabé*).

És, però, denominació estranya als *QL*: a *Ba* li donen nom com el fr. (*pabôt*); recus. a *Cnj* on en diuen *camparòs*; i recus. a *Bt*, on usen l'aragonesisme *babols* (també conegut a *Cnj* i a *Vm*: degué entrar des de Benasc, a través de *Bo*); a *Vie* identificaven *babols* amb la rosella, tot fent aquella distinció per al *pansauét*.

Coromines diferencia tres blocs dialectals a l'interior de la Vall d'Aran: l'aranès de la part alta, l'aranès de Bausen i Canejau, les dues localitats extremes de la part baixa, i el de la resta de la comarca. Però no es queda aquí. Precisa també

quines són les àrees polimòrfiques i les especificitats locals, ja que és perfectament conscient que aquells blocs no són compartiments estancs, sinó que sovint la Vall d'Aran forma una mena de *continuum* lingüístic. Així, el parlar de la localitat d'Escunhau és un «lenguaje de transición entre el de Castiero [sic] y el de Pujolo [sic]», el de Les «un lenguaje de transición entre el canejanés y el de Bostost [sic]» (Coromines, 1931, p. xviii), i el de Bagergue «presenta ciertas singularidades por hallarse aislado de los demás pueblos de Pujolo [sic]» (Coromines, 1931, p. xvii).

La recessió del baixaranès i els fets d'anivellament dialectal també reben l'atenció del filòleg català. D'aquesta manera, el llenguatge de Bausen és «en vies de transformació» (Coromines, 1976-1977, II, p. 25) perquè els locals tendeixen a abandonar les característiques que els separen de la resta dels aranesos (l'aspiració, l'emudiment de nasal final després de vibrant, les africades producte de -LL' o -T'). El mateix passa a Canejau, on «els joves tendien a abandonar llur varietat dialectal peculiar, que tan estrident sona per als altres aranesos».

Si les informacions de Coromines sobre aquesta reculada de les característiques baixaraneses són d'una extrema importància per visualitzar les alteracions patides per l'occità de la Vall d'Aran en el darrer segle i la lateralitat dels parlars de la part baixa, el fet que —com s'ha dit— alguns dels seus informants fossin individus de llenguatge extremament conservador de principis del segle xx fa que avui l'obra corominiana sigui el testimoni de determinades formes, solucions o construccions que han desaparegut completament en l'aranès actual o que només sobreviuen de manera extremament local. Els materials de Coromines són capitals per a l'estudi diacrònic de l'aranès des del moment que el gran savi català anota formes que són veritables romanalles, com *pòdo* (amb un manteniment excepcional d'àtona final, avui desplaçat per *dit gròs*), *anèira*, *anfòrcho* (dels quals sembla que no quedi cap rastre en l'actualitat), *aviege* (que ja devia ser local en la seua època) o el nom del falcó, *faucom* (que només deu mantenir-se en algun derivat toponímic com *Arròca Fauquèra*, de Bossòst). Citem encara la forma *estiu* amb [jew] ([es'tjew]), que Coromines encara va trobar en algun punt (mentre que avui domina [us'tjew] o [es'tiw]), el demostratiu *aquí*, els antics adverbis *empuishens* o *dempuishens* i *pu*, la preposició *dequia* o *denquia* (pont cap al comengès, segurament extingit pel general *enquia* o l'hispanisme *asta*, més general encara) o el pronom tònic *nati* del canejanès, que enllaça amb les formes que es poden localitzar més enllà de la frontera política, en pobles com Mèles o Argut. En aquest darrer cas, si no hagués estat per Coromines, pensaríem que una forma abreujada com la d'indrets propers fora de la conca de la Garona (com Larbost, per exemple) no ha existit mai en el costat meridional de la frontera estatal (Coromines, 1990, p. 79):

Se sent la forma abreujada *nati* algunes vegades, però Mn. Cortés (canejanès) em certificava que és en els llogarets de Canejan, però no a *Cnj* mateix (carta de 1926), i jo no ho recordo a penes d'enlloc.

L'onomàstica, inseparable de la geolingüística, és l'altre gran terreny en el qual l'aportació corominiana és absolutament cabdal. S'ha avisat que Coromines advertia que l'*Onomasticon Cataloniae* havia de contenir una secció dedicada específicament a la Vall d'Aran, amb nombrosos materials d'aquesta comarca. Però és que, més enllà d'aquesta enciclopèdica obra corominiana, la presència de dades toponímiques enmig de les entrades de la secció dedicada al lèxic del gran monogràfic aranès és regular. Que Coromines coneixia cada racó de la Vall d'Aran com a conseqüència de la seua passió per l'excursionisme és cosa que es pot visualitzar de manera fàcil tan sols repassant determinades pàgines del treball de 1990. En parlar de la forma *escala*, apareixen sis exemples toponímics consecutius del terme de Bausen, un dels més petits de la Vall d'Aran, amb aquesta forma. En tractar les formes sortides de CUBILE, n'hi ha més d'una dotzena de totes les zones araneses. En citar els derivats de *plan* com *planhèth*, *planhèra* o *planhon*, el nombre de testimonis arriba a la vintena. En fer referència a Bossòst, més d'una vegada s'apunta que la localitat disposa de tretze partides, i no dotze ni catorze. I fins es precisa la quantitat de *parçans* (partides) que hi ha en algunes zones del terme municipal (Coromines, 1990, p. 645):

*Plaus*, planell extens de pasturatge i garrigues damunt la vila de *Bt*, però ja formant part del contrafort partioner entre les valls de Margalida i Garites, i serveix també de nom de tot un dels tres *parsàs* [sic] en què es divideix aquesta part del terme.

En la toponímia Coromines va parar especial atenció en allò que ell anomena *fets de fonètica pregascona*, que cal relacionar amb els fets *precatalans* de l'Alt Pallars, i en definitiva amb les hipotètiques vacil·lacions provocades per l'antiga llengua indígena, anterior a la llatinització: àtones finals mantingudes de manera anòmala, presència del sufix *-èira* (i no *-èra*) per *-ARIA* com en el conegut *Vaquèira*, lateral alveolar preconsonàntica sense vocalitzar, dental sense ioditzar davant de *r*... Coromines, després de voler trobar «llum sobre els noms en *-o* que tant abunden en la toponímia aranesa» en tancar el seu primer article (Coromines, 1925), acaba inventariant més d'una cinquantena d'exemples amb aquella àtona final mantinguda en el treball definitiu (Coromines, 1990, p. 55), per exemple. Relaciona aquests fets amb anomalies presents en determinades peces lèxiques corrents en l'oralitat: *gimbro*, *clopo*, *haro*, *velèdro* en el cas de les àtones finals, posem per cas, o *flastièth* i *tortièth* en les diftongacions excepcionals de *-ELLU* (presentes en algun nom tan conegut com el del terçó de *Castièro*). I, tot i que al-



gues de les seues observacions són potser discutibles (per començar, el pes real del substrat en aquests fets extraordinaris fonèticament),<sup>20</sup> a través d'aquestes qüestions s'evidencia que, en un determinat moment, hi devia haver unes diferències lingüístiques entre zones araneses més notables que no pas les que hi ha avui (Coromines, 1965-1970, I, p. 138):

Il est possible, à l'aide des lieux-dits, de tracer une frontière exacte de l'aire extrême de cet ancien dialecte, qui en pays aranais arrivait jusqu'à les Bordes et Arres inclusivement, mais ne dépassait pas cette ligne vers le Nord. Les quatre derniers villages aranais (Bossost [sic], Lés [sic], Bausenn [sic] et Canejan) présentent déjà exclusivement une toponymie gasconne au type normal.

Un altre dels interessos principals de Coromines pel que fa a la toponímia aranesa és el de la presència dels antics articles sortits de IPSU i IPSA, que en el domini occità amb prou feines sobreviuen en algun punt provençal. Com hem avançat, ja en el seu primer article (Coromines, 1925) es dedicava una certa atenció a aquesta qüestió (en què també s'havia interessat ja Luchaire), encara que fos a través de consideracions errònies en mots com *sorgalh* o *espregatòri*, on no hi ha IPSU. El resultat final (Coromines, 1990, p. 67-69): desenes de topònims de totes les localitats araneses amb IPSU o IPSA, seguint la tònica habitual de l'abundància. En una població com Bausen, els exemples toponímics amb aquell antic article —que devia tenir una certa vitalitat almenys en el Pirineu gascó— són més nombrosos que els quilòmetres quadrats del terme municipal de la localitat. Encara rai, doncs, que teòricament Bausen va ser una de les poblacions araneses on Coromines no va aturar-se gaire.

Evidentment, en l'àmbit toponímic Coromines va descobrir i establir l'origen de totes les poblacions araneses (amb àmplies explicacions escampades per l'OC), de tots els terçons (inclosos els més difícils, *Marcatosa* o *Lairissa*) i de bona part de la microtoponímia: des dels cursos fluvials (*Unha*, *Unhòla*) a les grans muntanyes (*Montlude*, *Montardo*), passant per les partides de cada localitat o de les valls secundàries, tot recollint simultàniament una bona colla de topònims que avui —i tornem a anar a raure en el valor diacrònic de les dades coromínianes— sembla que han desaparegut. A Coromines es deu també l'explicació de l'element

20. Alguns dels fets en qüestió, més que conseqüències del substrat o del manteniment d'una varietat indígena prellatina, semblen simples oscil·lacions entre diverses solucions occitanes. És exemplar és la solució de -ARIU i -ARIA, posem per cas, ja que en gascó mateix i en zones ben allunyades del Pirineu existeixen solucions com la que pot aparèixer en la toponímia aranesa. Ben conegut és el fet que hi ha resultats *-eir* o *-eira* en determinades zones gascones (Millardet o Ronjat van interessar-se per la varietat lingüística de *la Boheira*, per exemple; Millardet, 1918-1920a; Ronjat, 1916-1917), i el nom de *Salèish*, localitat de Garona avall, ja en administració francesa, ben bé podria tenir una seqüència final que hagués estat *-èirs* < -ARIOS.

genèric del nom actual de la comarca, *Val d'Aran*, que al cap i a la fi no és altra cosa que la materialització gràfica d'un fet de fonètica sintàctica en el catalanisme *valh*. De \**Valh d'Aran* és d'on surt *Val d'Aran*, per despalatalització de la lateral.<sup>21</sup> Les observacions de Coromines sobre l'ús de *valh* en la gent gran, amb lateral palatal, encara són vàlides avui.<sup>22</sup>

Geolingüística i toponímia, sobretot. Però alguns comentaris de Coromines són especialment útils des d'un punt de vista sociolingüístic, per exemple, o fins sociològic, com ja en la tesi doctoral (Coromines, 1931, p. VIII), els comentaris sobre l'ús de segones llengües (francès i català) segons les zones araneses o l'emigració cap a zones de la plana o cap a ciutats com Tolosa o Bordèu.<sup>23</sup> Per a la història o l'estudi del folklore i les tradicions, són interessants —tot i que limitats en extensió— els comentaris sobre les *halhes*, els *barbacans* o el conegut *haro*, per exemple, en el gran monogràfic aranès. La presència de *miquelets* i *igonaus* també rep un espai en aquest treball, així com els motius ètnics: els *larcans* d'Arròs (a partir de *ladre*), amb explicacions etimològiques, o els *sarnalhèrs* de Mont (tot i que Coromines no va recollir aquesta etiqueta per a la població de Bausen, als habitants de la qual també s'aplica). No caldria ni dir, d'altra banda, que la qüestió etimològica és un dels punts en els quals Coromines s'entreté, sobretot quan no hi ha coincidència genètica amb el català (la qual cosa mostra, un cop més, que el gascò no és per a Coromines un element auxiliar per a l'estudi d'aquesta darrera llengua). Són veritables obres d'art, amb conclusions i observacions exportables a d'altres zones occitanes o pirinenques, els comentaris genètics inclosos en el gran monogràfic aranès sobre formes com *banèra*, *belhistres*, *besurt*, *bishò*, *blaniu*, *bascòja*, *bedolh*, *escara*, *pescajons* (el famós nom dels crespells a la part alta) o fins el *shigardon* mal interpretat en l'article de 1925.

## 5. AVALUACIÓ

És clar que en l'obra corominiana hi ha fets discutibles, errors i consideracions del tot censurables. En alguns casos el recurs a la memòria sembla que sigui

21. Vegeu les explicacions de Coromines (1990, p. 314). En canvi, el vell mot gascò *vath*, ben present més enllà de la frontera política malgrat la difusió del francesisme *valèa* (a Mèles, al costat de Canèjan, hi ha *era Vath*, 'la vall'), és el que apareix en denominacions com *Varradòs* (metàtesi de \**Vadarròs* < \**Vath d'Arròs*). També resultat gascò és el derivat *Varetja*, en la toponímia de Bossòst, o el conegut *Marimanha* (per \**Varimanha*). Malgrat que no aparegui en l'entrada dedicada a *valh* del monogràfic aranès, s'hi fa referència en l'OC (a partir del topònim *Barilles*, almenys: OC, I, p. 350).

22. De manera que, si no fos per una qüestió de viabilitat, la representació gràfica del país gascò hauria de ser *Valh d'Aran*. Encara avui *valh* és apel·latiu entre la gent gran, si més no de certes poblacions.

23. Encara avui sobreviu l'expressió *anar-se'n tà Nerac*, que Coromines (1976-1977, II, p. 7) ja recull, tot i que en una formulació lleugerament diferent.

el que provoca que les informacions sobre algunes peces lèxiques siguin diferents segons les obres corominianes, o fins i tot segons les pàgines d'un mateix treball. Només així es pot entendre que les dades sobre *noquèr* no siguin precisament les mateixes en l'entrada dedicada a *escara* i derivats (Coromines, 1990, p. 443) i en la que s'ocupa de *nòde* (Coromines, 1990, p. 591), sinònim territorial de l'anterior. En d'altres ocasions, Coromines sembla que se sorprengui de fets que no tenen res d'extraordinari en occità. No és «difícil d'explicar» (Coromines, 1990, p. 47) que hi hagi *mag* per *mai* ja a Mèles, ni tampoc és «notable i fins sorprenent» (Coromines, 1990, p. 135) que a Canejan faci acte de presència la desinència *-eish* en els incoatius tenint en compte que, per molt que s'assembli a la desinència catalana general (però no a la catalana pirinenca occidental!), és també comengesa.

Coromines, en certs casos, tendeix a veure catalanismes allà on ben probablement no hi ha res més que formacions autòctones. Segurament que no són cap catalanisme les desinències amb prepalatal que apareixen en determinades zones araneses en l'imperfet d'indicatiu, ni cap «penetració morfològica» (Coromines, 1976-1977, II, p. 8), sinó conseqüència de certes analogies. Ni tampoc pot ser «acatalanada» (Coromines, 1990, p. 504) la forma altaranesa *fuelha*, amb un diftong i una fesomia massa similars al mot que apareix en zones occitanes no gaire allunyades.

La sobrevaloració de la interferència exterior (massa sovint Coromines parla d'influències catalanes o franceses),<sup>24</sup> l'afirmació que l'aranès «ocupa un lloc a part» (Coromines, 1976-1977, II, p. 9) entre els parlars gascons, l'intent de delimitar les àrees territorials de determinades formes amb dades escasses (com en el cas de *cusson* i de la forma amb dissimilació de pretònica *quisson*)<sup>25</sup> o les censures injustificades a d'altres treballs o investigacions,<sup>26</sup> són d'altres punts febles de la recerca corominiana sobre l'occità de la Vall d'Aran.

Censurables, és clar, són les tries gràfiques corominianes per a l'occità d'Aran, tries que tants recels van crear en el seu moment, després que Coromines publi-

24. Uns quants exemples en el repàs de localitats de la tesi doctoral i de l'article sobre l'aranès publicat l'any 1976. Resulta sorprenent, per cert, que Coromines vegi diferències en la intensitat de la influència catalana en poblacions pujolenques veïnes, separades per pocs quilòmetres.

25. Existeix *cusson* en aranès. I si Coromines (1990, p. 673) diu que «no el trobo enlloc» és perquè només deu tenir dades directes d'una localitat, Gessa, mentre que *cusson* és viu a l'altra punta de la Vall d'Aran, al terçó dels Quate Lòcs.

26. El cas de *narigòu* (Coromines, 1990, p. 584) és segurament un dels millors exemples d'aquesta mena de censures sense base. Segons Coromines, «és òbviament impossible» una forma *narigòu* recollida per l'ALG a Tredòs perquè té *-[w]* final després de la tònica velar, ja que en aranès *-[ɔw]* es redueix de manera general a *-[ɔ]*. Però aquell *narigòu*, que Coromines intenta de justificar per una «badada» dels responsables de l'ALG, existeix no només a Tredòs, sinó a tot el terçó més enlairat de la Vall d'Aran, i fins continua Garona avall en alguna altra localitat.

qués el seu gran monogràfic aranès prescindint de la normativa gràfica aprovada oficialment a començaments dels anys vuitanta, que tornava a reunir simbòlicament l'aranès amb la resta de la llengua occitana. El sistema gràfic corominià pot veure's com una suma de tries excessivament fonetitzants (supressió de *r* final muda), catalanitzants (dígraf *ny* i no *nh*, posem per cas) i mancades de diasistematicitat (ús de *o* per *u* en certs diftongs: *hoec* per *huec*). Però encara no és, segurament, l'episodi en el qual Coromines va tenir més poca fortuna.

Més censurable que aquest sistema gràfic —que no ha passat mai de ser una grafia d'autor—,<sup>27</sup> malgrat que no s'hi hagi fet tanta atenció, són determinades sentències realment glorioses en les quals Coromines sembla que vulgui aplicar a la Vall d'Aran els paràmetres nacionals catalans. «Els aranesos que tinguin alguna aptitud poètica han de compondre en la seva llengua; qui s'expressi en prosa ho farà naturalment en català», digué un cop (Coromines, 1976-1977, II, p. 11). Ell mateix, quan feia referència als aranesos apellant a «llurs sentiments catalans», de ben segur que exagerava. O, si més no, percebia la realitat d'una manera ben diferent de la que la perceben els autòctons.

Però tot això, si hem de ser justos, són veritables minúcies. Tots aquests detalls, i fins i tot certes frases desafortunades, tenen certa butlla si són posades al costat de l'extensíssima obra corominià, d'una altíssima qualitat filològica i lingüística. Malgrat sentències sorprenents, i tot i que en alguns moments pugui semblar que Coromines vegi en la Vall d'Aran una comarca catalana més, la condició de patriota català d'aquest gran filòleg fa que practiqui un internacionalisme especialment solidari amb Occitània i, de retruc, amb la Vall d'Aran. Que no s'estigui de rebutjar de manera contundent i sense ambigüitats el genocidi lingüístic que avui es practica en les terres d'administració francesa. Joan Coromines no exerceix mai el paper de localista aranesista. I els impulsos catalanitzants envers la Vall d'Aran, de fet intermitents, es compensen en una visió global del conjunt del territori occità, en el qual també s'inclou aquella comarca gascona. Alguns cops, es fa referència al «francès gasconicida» (Coromines, 1990, p. 153). D'altres, en un to no precisament elegant, a «la gent franximanda» (Coromines, 1976-1977, II, p. 11). I, encara, es combat l'adulteració francesa dels topònims occitans mitjançant exemples de grafització «bizarre» com *Chaum* (Coromines, 1973, p. 243) o amb un «superfétatoire -tx pour -tz», com en el cas de *Boutx* (Coromines, 1973, p. 242).

L'interès de Coromines per l'aranès és només el canal pel qual s'expressa el seu interès pel conjunt del gascó i, per extensió, per tot el domini occità. Més d'un cop ja s'ha citat (Pujadas, 1997, p. 62; Várvaro, 1999, p. 19) aquella carta enviada

27. Només algun reduït i marginal nucli de secessionistes gascons instal·lats en zones occidentals ha adoptat algunes de les propostes gràfiques de Coromines, però el fet és quasi anecdòtic.

pel jove filòleg als seus pares datada de l'any 1926 en la qual es podia llegir el següent: «el meu treball només pot tenir un interès general en quan contribueixi a determinar la fesomia del gascó». Afegim-hi el que ja hem dit abans: la presència massiva de comentaris i referències a d'altres llocs del domini lingüístic occità en els treballs corominians. Per si fins ara no n'havíem donat prou exemples, apuntem que en les seues obres, al costat dels comentaris sobre l'aranès, es poden trobar referències de Godolin, de Pèir de Garròs i fins de les Leis d'Amor. En parlar de les desinències de futur de l'aranès, es poden citar fets fins i tot del llemosí (Coromines, 1990, p. 131). I el DECat, i no només el gran monogràfic aranès, és ple de referències a totes les zones i a tots els dialectes occitans. L'article sobre la toponímia occitana de 1973 va des de les localitats araneses i les de la zona immediata del Comenge (la majoria del cantó de Sent Biat hi són presents) fins a les zones gascones més allunyades de la Vall d'Aran a través dels sufixos preromans, i fins a la toponímia cèltica de l'Aude, llenguadocià. I, en definitiva, el treball de 1990, segons com, no és només aranès. La quantitat de formes d'altres indrets de Gascunya que tenen una entrada pròpia en la secció dedicada al lèxic o que —si més no— hi reben una atenció monogràfica és, realment, prou nombrosa.<sup>28</sup>

Es pot dir que Coromines té una determinada visió apriorista de la realitat aranesa, i fins i tot catalanocèntrica. Però això no el priva de veure les afinitats dels parlars occitans de la Vall d'Aran per damunt de la frontera política. Sí que els autòctons «se alaban de poseer un lenguaje propio y exclusivo sin relación alguna con los idiomas vecinos», però «basta una rápida ojeada a la fonética [...] para darse cuenta del carácter netamente gascón del aranés», i per veure que «unos mismos sonidos, una misma flexión, un vocabulario parecido al del Valle, se encuentran en la población francesa de Bagnères-de-Luchon [sic] o en otra cualquiera de la región inmediata» (Coromines, 1931, p. vii). El parlar de Canejan «té molta coincidència» amb el comengès (Coromines, 1976-1977, II, p. 25). «SJT [Sant Joan de Toran] i Melles podem dir que és tot u» (Coromines, 1990, p. 752). Mèles, per tant, és una localitat «quasi aranesa» (Coromines, 1990, p. 555). I Hòs, la població del costat, un «poble quasi aranès [...] que frontereja amb l'aranès Bausenn [sic]» (Coromines, 1990, p. 312). En l'entrada dedicada a *França i francès* («Fransa» i «francés») del gran monogràfic aranès —perquè hi ha una entrada específica per a aquestes formes— s'afirma que «el record de les incursions del comte de StGirons o de la gent de Foix-Bearn és el de gent forastera i enemiga, a diferència dels catalans de Pallars i Ribagorça i les altres comarques». Però allí

28. Citem-ne algunes: *agalòrça*, *aròu*, *auriu*, *bajòrdi*, *eishanques*, *eishaunar*, *eishendar*, *galho*, *garbish* o *mè* (que realment sí que són araneses, encara que Coromines no ho sabés), el conegut mot gascó *garbura* (sobre el qual es discuteix els comentaris etimològics de Séguy), *gronhaud*, *hagòt*, *herèst* o *heresta*, *hòver*, *òlia*, *quèva* o el ben famós *shabròt*.

mateix s'ha de reconèixer, tot seguit, que «sobretot hi ha sentiment de completa estrangeria envers la França del Nord, car amb els gascons resta consciència de germanor, viva quant al llenguatge» (Coromines, 1990, p. 462).

És prou coneguda aquella afirmació corominiana segons la qual occità i català són llengües bessones, més que germanes: «si les altres llengües romàniques són germanes, el portuguès i el castellà són bessons, i les llengües d'oc i catalana són una altra parella equiparable», «el parentiu més íntim de bon tros és el català-occitànic» (Coromines, 1954, p. 21). Però també se sap que el gran savi català va ser un dels que va oposar-se a la *desviació* en el concepte de pàtria de veure una gran nació de Gueret a Guardamar.<sup>29</sup> Joan Coromines, doncs, no és un panoccitanista. Però sí que, sense cap mena de dubte, presenta una determinada simptomatologia que pot associar-se a la de l'occitanisme més clàssic. Quan Rohlfs insisteix en l'especificitat gascona davant de la resta de dialectes occitans i la compara amb la del català, Coromines (1972, II, p. 106-107) li surt al pas:

Rohlfs al emitir esta opinión sigue las huellas de Bourciez y de Ronjat, pero adopta como estos eruditos una posición de filólogo para el que los hechos menudos, sumamente curiosos pero sin grande alcance, están en un mismo plano que los hechos capitales. El gascón tiene esencialmente el mismo sistema morfológico que los demás dialectos de Oc, prescindiendo de pequeños detalles de los lenguajes montañoses, y entre sus originalidades fonéticas innegables, no hay casi ninguna que afecte al vocalismo, parte esencial de la palabra, y en el consonantismo los rasgos aberrantes del gascón y el catalán frente a lo demás occitano están poco más o menos equilibrados; bastará contrastar las diez páginas que dedica Rohlfs a las vocales con las treinta y cinco que reserva a las consonantes, para confirmarlo.

Coromines segueix l'argumentació contrastant l'oposició entre [y] occità i [u] català, entre [o] català i [u] occità, entre els resultats diferenciats de AU O -A de les dues llengües. I, en definitiva, dibuixa el que és comunament acceptat modernament: la vinculació sense embuts del gascó al conjunt occità i l'entitat diferenciada del català, entitat diferenciada de ben segur que construïda en part per factors extralingüístics, però també per raons sòlides des d'un punt de vista estrictament científic.

## 6. RECAPITULACIÓ

Si sovint es parla de Joan Coromines sense fer referència a l'aranès, encara avui no es pot parlar científicament de l'aranès —o fins i tot, en segons quins

29. Coromines va ser un dels que va signar aquell manifest, *Desviacions en els conceptes de llengua i de pàtria*, reproduït a Lamuela i Murgades (1984, p. 285-287).

casos, del gascó en general— sense citar, en un moment o altre, Joan Coromines. Llàstima, doncs, que algunes monografies toponímiques modernes sobre departaments gascons propers encara no han descobert allò que Coromines va descobrir fa molt temps. Que es publiquin en els nostres dies gramàtiques gascones que prescindeixen de les aportacions del filòleg català: en conseqüència, amb observacions esbiaixades sobre l'aranès i sobre el gascó pirinenc oriental en general. Que, fins i tot en l'àmbit aranès, en situacions concretes com la regularització gràfica de topònims, la manca de consulta dels treballs corominians faci que es posin damunt del paper autèntiques atrocitats des del punt de vista lingüístic.<sup>30</sup>

El diagnòstic sobre l'aportació de Joan Coromines, malgrat que alguns encara no hagin après a tenir en compte la seua opinió ni a tenir presents les seues informacions, és ben clar, i el que es pot dir per al conjunt de la seua investigació lingüística és aplicable al cas concret de l'aranès i de l'occità. Els mèrits i les virtuts de l'obra corominiana superen els limitats dèficits que hom hi pot localitzar. Comptem, doncs, amb un treball extensíssim, d'una altíssima qualitat, que només té com a contrapunt quatre frases desafortunades i alguns errors relativament menuts. Disposem d'un —com ja s'ha dit— dels millors estudis, i dels quantitativament més notables, sobre un parlar occità, que a més és gascó i pirinenc.

La figura de Joan Coromines no pot produir-nos altra cosa que una sana enveja i una absoluta admiració. Pels seus grans dots de lingüista, per la seua capacitat per relacionar els elements més diversos i distants, per la seua enorme força de treball i pel seu coneixement excepcional del territori. Es pot retreure a Coromines la passió amb què opera en cada punt d'anàlisi, que pot ser considerada gratuïta tot pensant que la rigorositat ha de ser lacònica. Però aquesta passió, quan hom passeja per una producció tan colossal com la corominiana, quan hom es perd pels recorreguts laberíntics de la piràmide, és un element que realment s'agraeix. A Joan Coromines, des de la distància, només li podem dir una cosa. Simplement: gràcies.

AITOR CARRERA  
Universitat de Lleida

30. En el recent nomenclàtor de microtoponímia aranesa, hi apareixen topònims com —per exemple— *Pèdescauç* (peu descalç!), amb una vocalització ultracorrecada de la lateral que fàcilment s'hauria pogut evitar si s'hagués tingut en compte que es tractava de «*Pè-des-Cals* (*Bag*) = 'peu de les calms'» (Coromines, 1990, p. 56). S'hauria pogut evitar també el *Oelhacrestada* (ovella castrada!), per exemple, amb una simple consulta al monogràfic sobre Boí (Coromines, 1983), on ja es pot veure que la forma toponímica aranesa no deu ser altra cosa que una adaptació, més o menys alterada, d'un *Coll de Crestada* català.



**BIBLIOGRAFIA**

- ALCOVER, Antoni Maria (1983). *Dietari de l'excursió filològica (1906)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. [Reproducció de l'original de 1906, publicat al *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, vol. III, p. 257-367]
- BARNILS, Pere (1914). «Notes sobre l'aranès». BDC, núm. I, p. 48-56.
- BEC, Pierre (1968). *Les interférences linguistiques entre gascon et languedocien dans les parlers du Comminges et du Couserans*. París: PUF.
- CÉNAC-MONCAUT (1863). *Dictionnaire gascon-français: Dialecte du Département du Gers*. Nîmes: Lacour. [Reproducció de 1993]
- COMET, Rémy (1929). *L'enclave espagnole du Val d'Aran*. Tolosa: L'Adret. [Reproducció de 1985]
- CONDÒ, J. (1914). «Vocabulari aranès». BDC, núm. III, p. 1-27.
- COROMINES, Joan (1925). «Etimologies araneses». BDC, núm. XIII, p. 64-70.
- (1931). *Vocabulario aranés*. Barcelona: Imprenta de la Casa de la Caridad.
- (1932). «La situació lingüística de la Vall d'Aran». *La Publicitat* (16 juny), p. 3.
- (1936). «El parlar de Cardós i vall Ferrera». BDC, núm. XXIII, p. 241-356.
- (1937). «À propos d'un nouveau livre sur le gascon». *Vox Romanica*, núm. I, p. 147-169, núm. II, p. 447-465. [En espanyol a Coromines 1972b, núm. II, p. 97-156: «De una obra fundamental sobre el gascón»]
- (1943a). «Los nombres de la lagartija y del lagarto en los Pirineos». *Revista de Filología Hispánica*, vol. V, núm. 1, p. 1-20.
- (1943b). «“Dis Aup i Pirenèu”. À propos du “Rätisches Namenbuch”». A: *Sache Ort un Wort*. (Romanica Helvetica; XX), p. 563-587. [En espanyol a Coromines, 1972b, vol. II, p. 157-194]
- (1954). *El que s'ha de saber de la llengua catalana*. Ciutat de Mallorca: Moll. [5a ed.: 1972]
- (1955). «Sobre els elements pre-romans del domini català». A: *VII Congreso Internacional de Lingüística Románica*. Universidad de Barcelona, 7-10 Abril de 1953. Vol. II, p. 401-416.
- (1955-1957). *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*. Madrid: Gredos; Berna: Francke. 4 v.
- (1959). «Saso, sarda, seix, voces topográficas de substrato». *Papeles de Son Armadans*, vol. XIII, núm. 39, p. 291-310.
- (1960). «La toponymie hispanique préromane et la survivance du basque jusqu'au bas moyen âge. Phénomènes de bilinguisme dans les Pyrénées Centrales». A: *VI Internationaler Kongres für Namenforschung*. München, 24-28 August 1958. Vol. I, p. 105-146.
- (1965-1970). *Estudis de toponímia catalana*. Barcelona: Barcino. 2 v.
- (1971). *Lleures i converses d'un filòleg*. Barcelona: Club Editor.
- (1972a). «De toponímia vasca y vasco-románica en los Bajos Pirineos». *Fontes Linguae Vasconum*, vol. IV, núm. 12, p. 299-319.
- (1972b). *Tópica hespérica*. Madrid: Gredos. 2 v.
- (1973). «Du nouveau sur la toponymie occitane». *Beiträge zur Namenforschung*, vol. VIII, núm. 3-4, p. 193-308.
- (1976-1977). *Entre dos llenguatges*. Barcelona: Curial. 3 v.
- (1980-1991). *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*. Madrid: Gredos. 6 v. [Amb la col·laboració de José A. Pascual]

- COROMINES, Joan (1980-2001). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial: La Caixa. 10 v.
- (1983). *Toponímia de la Vall de Boí*. Barcelona: Societat d'Onomàstica.
- (1989-1997). *Onomasticon Cataloniae*. Barcelona: Curial: La Caixa. 8 v.
- (1990). *El parlar de la Vall d'Aran: Gramàtica, diccionari i estudis lexicals sobre el gascó*. Barcelona: Curial.
- DUPLEICH (1843). *Dictionnaire patois-français, ou choix intéressant de mots patois à l'usage de l'arrondissement de Saint-Gaudens*. Nîmes: Lacour. [Reproducció de 1991]
- GILLIÉRON, J.; EDMONT, E. (1902-1910). *Atlas linguistique de la France*. París: Honoré Champion. 8 v.
- GRAMMONT, Maurice (1903-1905). «La métathèse dans le parler de Bagnères-de-Luchon». A: *Mémoires de la Société de Linguistique de Paris*. Vol. XIII, p. 73-90.
- GRIERA, Antoni (1962-1964). *Atlas lingüístic de Catalunya*. Barcelona: Abadia de Sant Cugat del Vallès. 8 v. [Reimpressió dels volums I-V; 1a ed. de 1923-1936]
- (1973). *Atlas lingüístic de la Vall d'Aran*. Barcelona: Instituto Internacional de Cultura Románica.
- LAMUELA, Xavier; MURGADES, Josep (1984). *Teoria de la llengua literària segons Fabra*. Barcelona: Quaderns Crema.
- LEVY, Emil (1909). *Petit dictionnaire provençal-français*. Raphèle-les-Arles: Marcel Petit. (Culture Provençale et Méridionale) [Reproducció de 1991]
- LUCHAIRE, Achille (1877). *Les origines linguistiques de l'Aquitaine*. Pau: Imprimerie et Lithographie Veronese.
- (1878). «Aquitains et gascons». *Revue de Gascogne*, vol. XIX, p. 127-135.
- (1879). *Etudes sur les idiomes pyrénéens de la région française*. Ginebra: Slatkine. [Reproducció de 1973]
- (1881). *Recueil de textes de l'ancien dialecte gascon*. París: Maisonneuve.
- MEYER, Paul (1878). «A. Luchaire. De lingua aquitanica». *Romania*, núm. VII, p. 140-142.
- MILLARDET, Georges (1909). «Le domaine gascon. Compte-rendu rétrospectif jusqu'en 1907». *RDR*, I, p. 122-156.
- (1910a). *Etudes de dialectologie landaise: Le développement des phonèmes additionnels*. Tolosa: Privat.
- (1910b). *Petit atlas linguistique d'une région des Landes: Contribution à la dialectologie gasconne*. Tolosa: Privat. [Bibliothèque Méridionale, 1ère. série, tome XII]
- (1914). «À propos de provençal dins». *RLaR*, núm. LVII, p. 189-203.
- (1918-1920a). «Le parler de Labouheyre et les "lois phonétiques"». *RLaR*, núm. LX, p. 73-96.
- (1918-1920b). «Gascon Craste "fossé". Essai d'étymologie». *RLaR*, núm. LX, p. 137-151.
- PUJADAS, Joan (1997). «Notes biogràfiques». A: FERRER, Josep; PUJADAS, Joan [ed.]. *Àlbum Joan Coromines*. Barcelona: Curial: Ajuntament de Pineda de Mar, p. 53-176.
- REGLÁ, Juan (1951). *Francia, la Corona de Aragón y la frontera pirenaica*. Madrid: CSIC.
- ROHLFS, Gerhard (1931). «Beiträge zur kenntnis der Pyrenäenmundarten». *RLiR*, vol. VII, p. 119-169.
- (1935). *Le gascon: Etudes de philologie pyrénéene*. Tübingen: Max Niemeyer; Pau: Marrimpouey Jeune. [3a ed.: 1977]
- RONJAT, Jules (1916-1917). «Emprunts et faits de fonétique [sic] syntactique dans le parler de Labouheyre (Landes)». *RLaR*, núm. LIX, p. 38-43.

- SANDARAN, Josep (1913). *La Vall d'Aràn [sic] i els catalans*. Barcelona: Tallers d'Arts Gràfiques Henrich i Comp.
- SARRIEU, Bernard (1902). «Le dialecte de Bagnères-de-Luchon et de sa vallée». *RLaR*, núm. XLV, p. 385-446.
- (1903). «Le dialecte de Bagnères-de-Luchon et de sa vallée». *RLaR*, núm. XLVI, p. 317-398.
- (1904). «Le dialecte de Bagnères-de-Luchon et de sa vallée». *RLaR*, núm. XLVII, p. 97-153, 481-534.
- (1906). «Le dialecte de Bagnères-de-Luchon et de sa vallée». *RLaR*, núm. XLIX, p. 5-48, 465-494.
- SCHÄDEL, Bernhard (1908). «La frontière entre le gascon et le catalan». *Romania*, núm. XXXVII, p. 140-156.
- SCHMITT, Alfons Theo (1934). *La terminologie pastorale dans les Pyrénées centrales*. París: Libraire E. Droz.
- SÉGUY, Jean (1948). «Noms populaires de plantes au Val d'Aran». A: *Mélanges offerts à H. Gavel*, p. 91-98.
- [dir.] (1954-1973). *Atlas linguistique et ethnographique de la Gascogne*. París: CNRS. 6 v.
- SOLER I SANTALÓ, Juli (1906). *La Vall d'Aran*. Tremp: Garsineu. [3a ed.: 1998]
- VALLS TABERNER, Ferran (1915-1920). *Privilegis i ordenacions de la Vall d'Aran*. Barcelona: Promociones y Publicaciones Universitarias. [Reproducció de 1987]
- VÁRVARO, Alberto (1999). «Joan Coromines y la lingüística románica». A: SOLÀ, Joan [ed.]. *L'obra de Joan Coromines: Cicle d'estudi i homenatge*. Sabadell: Fundació Caixa Sabadell, p. 17-27.
- WARTBURG, Walther von (1928 i s.). *Französisches etymologisches wörterbuch*. Bonn: Klopp; Basilea: Zbinden Druch und Verlag.